

BÂYEZİD YANGIN KULESİ

Deniz Vatansever

Çeşitli kaynaklarda Bâyezid Kulesi, Bâyezid Yangın Kulesi, Ser-askerlik Kulesi, Kasr-ı Harik (Yangın Köşkü) gibi adlarla anılmış olan bu kule, eski İstanbul'da sürekli görülen yangınları en kısa sürede duyurabilmek amacıyla inşa edilmişti.

İstanbul, var olan ahşap yapıların çokluğu sebebiyle 1453 yılındaki fetihten önce veya sonra yangınlardan büyük oranda etkilenen bir şehir olmuştu. Yangınlardan resmî vesâikte bahsedilirken *“bi-emrillâhi teâla”*, *“bi-kazâ illahi teâla”* şeklinde ifadeler kullanılmış olması, bu doğal afetin bir tevekkül anlayışıyla karşılandığını gösterir.¹ Aynı şekilde yangınların halkın psikolojisini etkilediğini şairlerin divanlarında dahi görebilmekteyiz. Şeyh Galip'in *“ah-raka kalbî bi-harârâthi”* sözü bu duruma kanıt olarak gösterilebilir.² Fakat bu durum yangınlara karşı bazı tedbirler alınmadığını göstermez. XV.-XVI. yüzyıllarda Avrupa'da tulumba (tromba) adı verilen aletler vasıtasıyla yangınlar söndürülmeye çalışılırken Osmanlıda da çatılara merdivenler vasıtasıyla su dolu kovalar bırakılıyordu. Bu durum yasakçılar tarafından kontrol ediliyordu. Yangınları da yeniçerilere bağlı askeri zümreler, halk söndürmekteydi. XVIII. yüzyılın başlarındaysa Gerçek Davud Ağa adlı bir Fransız asıllı mühtedi Dergâh-ı Âli Tulumbacıları Ocağı'nın kurulmasıyla görevlendirilmişti. Bu ocağın neferleri de Acemi Oğlanlar Ocağı'nın hızlı ve çevik, kuvvetli olanlarından seçildi. Deniz aşırı yangınlara müdahale içinse ateş kayığı adı

¹ Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, s. 2.

² Bu söz “kalbimi ateşle yaktı” manasına gelmektedir.

verilen kayıklara tulumbalar entegre edilmişti. 1750 yılına gelindiğinde Galata, İcadiye ve Bâyezid'de olmak üzere üç adet yangın kulesi bulunmaktaydı. Ön bilgi olarak bahsetmek gerekirse bu kuleler şu şekilde işlemekteydi. Gündüzleyin bir yangın veya duman müşahade edilmişse bir kırmızı/sarı bayrak asılır veyahut iki taraftan sepet sarkıtılırdı. Gece yangın zuhur ederse bir kırmızı fener veya maytap yakılır, İcadiye Kuleleri bu işareti alınca top atılarak durum ilan edilirdi. Bazen top atmak yerine kulelerden kös, davul çalındığı da olurdu. Bâyezid kulesindeki köşklü adı verilen görevliler de belli kişiler vasıtasıyla bu tehlikeli durumu bekçilere ve tulumbacılar iletilirdi.³ XIX.-XX. yüzyıllardaysa bir itfaiye teşkilatı oluşturulmuştu.

Kuleler temelinde bu konuya yaklaştığımızda, daha önce belirttiğimiz gibi karşımıza İstanbul dahilinde üç bölgede bulunan kuleler çıkmaktadır. Bunlar Galata, İcadiye ve bu yazıda ele alınacak olan Bâyezid Kulesidir. Galata Kulesi'nde XVIII. yüzyılda yangınları gözetleyen ve eğer yangın görülürse bu durumu kös vurarak etrafa duyuran dîdebân (gözcü) sınıfı hazır bulundurulduğu belirtilir.⁴ 1874 yılında modern itfaiye teşkilatı kurulurken Galata Kulesi'nin tepe noktasında bir yangın haber merkezi oluşturulmuştur. Üsküdar İcadiye'de de yangını tarassut için bir kule tahsis edilmişti.

Bâyezid Yangın Kulesi'nin yapımı da diğer saydığımız kulelerde olduğu gibi şehirdeki yangınlarla mücadele etmeye yöneliktir. 1749 yılındaki Küçükpazar Yangını nedeniyle Ağakapısı/Paşakapısı inhirak etmiş, yaşanması muhtemel yangınların önüne geçebilmek amacıyla bina yeniden inşa edilirken bir yangın kulesi de eklenmişti. Fakat yapı malzemesi olarak ahşabın kullanılması ilerleyen yıllarda kulenin dahi yanmasına neden olmuştu. 1756 yılındaki büyük bir felaket olan Cibali Yangını etkisiyle kulenin yandığı bilgisine ulaşmaktayız. 6 Temmuz 1756 tarihinde başlayıp iki gün devam eden bu yangın Suriçine de yayılmış, ahşap malzemeden yapılan yangın kulesinin de yanmasına sebep olmuştu.⁵ Kulenin yeniden ahşap olarak yapılması vaki oldu. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılırken yeniçeri ocağıyla bağlantılı mimari yapılar kaldırılmış veya başka kurumlara devredilmiştir. Yangın Kulesi de yeniçerileri hatırlatabileceği kaygısıyla kaldırılmıştır. 1826'da aynı şekilde Tulumbacı Ocağı da kaldırılmıştı. Ancak 2 Ağustos 1826 tarihinde Hocapaşa Yangını çıkıp şehir bu yangından büyük hasar görünce kulenin ve tulumbacı ocağının ihyası gündeme geldi ve bazı yapı değişiklikleriyle uygulandı. Bab-ı Seraskeri'nin talimhane avlusuna (günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez

³ Yüksel Çelik, "Tulumbacı", DİA, C. 41, s. 370.

⁴ Semavi Eyice, "Galata Kulesi", DİA, C. 13, s. 315.

⁵ Afife Batur, Beyazıt Yangın Kulesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, s. 190.

kampüsü avlusundadır) ahşap bir yangın kulesi yaptırıldı. Bu kule de çok geçmeden eski düzen taraftarlarınca kundaklanınca yerine 1828 yılında Balyan ailesine (Senekerim Balyan'a) bugünkü Bâyezid Yangın Kulesi'nin temeli olan kâgir kule yaptırıldı.⁶

Bâyezid Yangın Kulesi'nin Mimari Özellikleri

1. Dış Mimari Özellikleri

Günümüzde İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü bahçesinde bulunan kule, burada ilk defa kâgir olarak, diğer ifadeyle taş ana malzemeli olarak inşa edildiği tarihten itibaren incelenecektir. Bu haliyle kule ilk defa yaptırıldığında Bâb-ı Ser-askeriye müstemilatı içinde yer almaktaydı. Bu kule, Osmanlı hassa mimarları ailelerinden biri olan Balyanlara mensup, Bali Kalfa'nın üçüncü oğlu olan Senekerim Amira Balyan'a Serasker Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştı (1828).⁷ Senekerim Balyan'ın eseri olduğu kesin olarak bilinen tek yapı Bâyezid Yangın Kulesi'dir. İlk yapıldığında kule, kesik piramit bir taban kaidesi üzerinde çan çiçeği biçiminde yükselen, pilastırlarla⁸ yivlendirilmiş bir gövdeyle devam eden ve en yukarıda gözetleme alanı, onu kapatan ve tepe noktasını oluşturan bir külaha sahip bir yapıydı.⁹ Kule'nin bu haliyle yerden yüksekliği 85 metreydi.

Kulenin kaidesinin doğu tarafında Keçecizade İzzet Molla'nın düştüğü manzum tarih ile Hattat Yesarizade Mustafa Efendi tarafından ta'lik hatla yazılan bir kitabe mevcuttur. Kitabenin üst tarafında Sultan II. Mahmut Han'ın tuğrası bulunmaktadır. Kitabede şu ifadeler mevcuttur:

*"Hakk bu kim Sultan Mahmud'un sarây-ı şevkete bir naziri gelmemiştir olalı
Dünyâ binâ*

Bânî-i endişesi tecdîd kıldı devletin köhne bünyân-ı cihânı itmede hâlâ binâ

*Eyleyüp eski sarâyın bâb-ı ser-asker o şâh nev-be-nev yapmakda anda nice a'lâ
binâ*

*Emrediüp ser-asker-i sâbık Hüseyin Gazi'ye buldu bu kâf-ı şecâ'at kulle-i ra'nâ
binâ*

Eyleyüp ser-asker lâhik nezâret hüsnüine ânı ma'na eyledi gûyâ iki pâşâ binâ

⁶ Turgut Akbaş, "Osmanlı İstanbulu'nda Bâyezid Meydanı ve Tarihi Çevresi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 76.

⁷ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü*, İstanbul, 1993, s. 84.

⁸ Pilastr: Dörtgen planlı ve bir yanından duvara bitişik yarım sütun. Bkz. Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010, s. 244.

⁹ Pars Tuğlacı, a.y.

*Revzen-i eflâktan bakdıkca zîr-i pâyına kaldı kendi kaddine hayretde bu bâlâ binâ
Olmasa zerrîn küllâhî âsumâna müntehî arz ider mi zer alemle kevkeb-i zehrâ binâ
Dâr-ı mülki itmesün bu külleye muhtâc hakk zîynetiçün itmiş olsun şâh-ı mülk-
ârâ binâ*

*Kulle-i eflâk durdukça o şâhın eylesün zirve-i çarha esâs şevketin mevlâ binâ
Sanke tâk-ı çarha yazdım izzetâ târîhini kıldı Han-ı Mahmud-ı Adlî kulle-i vâlâ
binâ"*

1244

Hurirre e'l-fâkir e'l abdî'd-dâi Yesârî-zâde Mustafa İzzet

Kitabede geçen ifadeler bize kuleyle ilgili birtakım bilgiler vermektedir. Tuğra kısmında da Mahmud Han bin Abdülhamid e'l-muzaffer e'-d-dâima yazmaktadır.

Balyan, kuleyi askeri bir alana yaptığından bir Osmanlı topu veya mızrak şeklinde tasarlamıştır diyenler bulunmaktadır. Örneğin Helmuth von Moltke kuleyi şu şekilde tasvir etmektedir: "... Yüksek, garip şekilli fakat cüretli bir kule Osmanlı ordusu kumandanının oturduğu yeri işaret eder ve uzaktan yere saplanmış muazzam bir mızrağa benzer."¹⁰ Kulenin üst sınırını ise yangın gözcüleri için pencereci, ahşap saçaklı, kurşun kaplı, sivri külah kaplı bir kâgir köşk belirliyordu.

Daha sonraları kuleye birtakım yenilikler yapıldı. 1849 yılında harik köşkünün üstündeki külah kaldırılıp yerine üç adet sekizgen planlı kat çıkıldı.¹¹ Bu katlar Nigoğos Balyan'a yaptırıldı. Bu katlar dört tarafa bakan dört penceresi olan, tek odalı yapılarıdır. Bu onarım 1850'de sonlandı.¹² Bu yenileme işlemi kulenin deprem güvenliğini büyük ölçüde azaltmıştır. Kama ve çekme demirleri büyük oranda mukavemet kaybına uğramıştır.¹³ Bu katlar (alttan üste doğru saydığımızda) farklı fonksiyonlar üstlenen İşaret, Sepet ve Sancak katlarıdır.¹⁴ Bu katlar birbirinin benzeri olup üst üste belli bir küçültme oranıyla yinelenmişlerdir. Yeni katların bu şekilde adlandırılması katlara yüklenen fonksiyonlarla doğrudan alakalı olup, bu konu aşağıda açıklanacaktır. Kuleye yapılan yenilikler arasında bir paratoner entegre edilme işlemine arşiv vesikaları arasında rastlamaktayız. 28 Zilhicce 1267/24 Ekim 1851 tarihli ser-asker paşanın tezkiresinde Bab-ı Ser-askerî'de bulunan Harik Kulesi'ne vaz'olunacak paratoner için Tersane-i Amire'den bakır alındığından bahsedilmektedir.¹⁵ 1909

¹⁰ Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, 1969, s. 29.

¹¹ Afife Batur, "Beyazıt Yangın Kulesi", *Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi*, C. 2, s. 190.

¹² Pars Tuğlacı, a.y.

¹³ Namık Kemal Öztörün, "Beyazıt Kulesi", 1. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı 4-11 Ekim 2011*, s. 1.

¹⁴ Özkan Ertuğrul, "Beyazıt Yangın Kulesi", *DİA*, C. 6, s. 55.

¹⁵ BOA, A, AMD, 32/52.

yılında eklenen bu siper-i saika (paratoner) yıldırım çarpması sebebiyle hasar almıştır.¹⁶ 1889 yılında kule üzerine bir sancak direği eklenmiştir.¹⁷ Kule, 1894 tarihli depremde de büyük hasar almış, bir süre kullanılamamıştır.¹⁸

Kule, Cumhuriyet döneminde de yangın gözetleme ve hava durumunu ilan etme amacıyla kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde burada görev yapan kişilere kule görevlisi adı verilmiştir. 1995 yılında kule ta'til edilmiştir. 1997 yılında restorasyon geçirmiştir. Bu restorasyon çalışmaları iki yıl sürmüştür. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi, Siemens ve Osram'ın ortak çalışmalarıyla kule yeniden aydınlatılmıştır. Hava durumunu bu şekilde halen ilan etmektedir.

2. İç Mimari Özellikleri

Yangın Kulesi'nin giriş kapısı kaidenin batı cihetinde bulunmaktadır. Giriş kapısı, diğer cihetleri de kapsayan fazla yüksekçe olmayan, tek basamak yüksekliğinde olarak nitelendirebileceğimiz bir platform üzerinde bulunmaktadır. Girişin üst kısmında iki adet kemer yapısı bulunmaktadır. İlk beşik kemerin üzerinde hafif taş yapıları bir çıkıntı vardır. Daha üstte bir yuvarlak tepe penceresi kısmı bulunur. Yuvarlak tepe penceresi kısmının da üstünde bir diğer kilit taşı belirgin beşik kemer yer alır.

Kapıdan girince bizi karşılayan ve merdiven kısmına götüren alanın üstü beşik tonozla kapalıdır. Duvarlar bu kısma kadar kesme taşla örülmüştür. Üst katlara çıkışı sarmal bir şekilde bir seren¹⁹ direği etrafında inşa edilen döner ahşap merdivenler sağlamaktadır. Nöbetçi Katı'na kadar 180 merdiven bulunmaktadır. Diğer üç kata çıkan 76 merdiveni de göz önünde bulundursak kule toplam 256 merdivene sahiptir.²⁰ Merdivenleri çıkarken duvar örgüsünün belli yerlerde bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan oluşmuş alması örgü yapısına geçtiği görülür. Duvarda belli aralıklarla pencere boşlukları bırakılmıştır. Kulenin üst kısımlarına doğru geçildikçe bu pencere kısımları daralır. Bir diğer aydınlatma unsuru olarak duvarlardaki belli noktalara elektrikli gaz lambası monte edilmiştir.

Gözetleme/Nöbetçi Katı'na ulaşıldığında küçük, mermer bir sebil görülür. Dairesel planlı gözetleme katında bulunan pencerelerden nefis-i İstanbul

¹⁶ Namık K. Öztoran, a.y.

¹⁷ Özkan Ertuğrul, a.g.m., s. 55.

¹⁸ Turgut Akbaş, *Osmanlı İstanbulu'nda Bâyezid Meydanı ve Tarihi Çevresi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 76.

¹⁹ Seren: Döner merdivenlerde merkezde yer alan taşıyıcı dikme. Bkz. Metin Sözen, Uğur Tan-yeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010, s. 273.

²⁰ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü*, İstanbul, 1993, s. 86.

ve yakın çevresi açık bir şekilde görülebilmektedir. Kat içerisinde yuvarlak kemerli, ahşap söveli pencereler kullanılmıştır.

Gözetleme katında daha fazla dikkatimizi çeken ögelerse duvar resimleridir. 1997 yılında başlanan katı örten tonozun raspalanma işlemleri sırasında bu resimler ortaya çıkarılmıştır.²¹ Duvar resimleri pencere üstlerinden başlayarak, karşılıklı olarak dairesel planlı bu katta geniş bir kuşak oluşturmaktadır.²² Pencere aralarında ve pencere üstlerindeyse kalemişi kurdela motifleri, sütun çizimleri ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Pencere tarafındaki çizimler köşk, köprü gibi motifleri barındırırken, merdiven tarafındaki çizimler yalnız doğa betimlemeleri barındırır. Deniz çizimlerinde içinde insan bulunmayan kayık, gemi figürleri bulunmaktadır. Çizimlerin en dikkat çekeniyse kulenin çizimidir. Sancak direğinin de faal olduğunu burada gördüğümüzden çizimin 1889 yılı veya sonrasında yapıldığı tahmin edilebilir.²³ Çizimde temel alınan bölgenin İstanbul olduğu bir gerçektir ki bunu Bâyezid Yangın Kulesi'nin de çizimde bulunmasından anlayabiliriz. Tarkan Okçuoğlu'nun saptamasına göre duvar resimlerinde iki yaklaşım vardır: Birinci yaklaşımda İstanbul resmedilirken anıtsal nitelikteki (Sultanahmet gibi) eserlere yer verilmesi anlayışı vardır. İkinci yaklaşımdaysa Lale Devrinde ön plana çıkan kasır, köprü, su yolları gibi yapıları temel alma anlayışı söz konusudur. Bâyezid Yangın Kulesi'ndeki çizimler daha çok ikinci kategoriye uygundur.²⁴

Gözetleme Katı'nın üstünde bulunan İşaret, Sepet, Sancak katlarındaysa izin verilmediğinden çıkılamamıştır. Bu nedenle herhangi bir değerlendirilmemiz mevcut değildir.

Kulede Görev Yapan Kişiler

Kulede sayıları fazla olmayıp önemli vazifeleri ifâ eden görevliler vardı. Bunların başında nöbet katında bulunup herhangi bir yangın zuhurunda bu tehlikeli durumu bekçilere haber verip gerekli işaretleri veren nöbetçiler bulunurdu.²⁵ Bu görevde önceleri "dideban" adı verilen muvazzaf kişiler bu-

²¹ Raspa: Sıvalı, boyalı ya da cilalı yüzeylerin üzerini kazıyarak alttaki asıl malzemeyi ortaya çıkarma işlemi ve bu işlem için kullanılan saplı, küçük üçgen biçimli metalik alet. Bkz. M. Sözen, U. Tanyeli, a.g.e., s. 254.

²² Tarkan Okçuoğlu, "Bayezit Yangın Kulesi'nin Gözetleme Katında Bulunan Duvar Resimleri", *Yıldız Demiriz'e Armağan*, İstanbul, 2011, s. 117.

²³ Bâyezid Kulesi duvar resimleri genel olarak II. Mahmut Dönemi özelliklerini yansıtır. Kule figüründeysen II. Mahmut döneminden sonra eklenen üç katın bulunması, çizimlere eklemeler yapıldığını düşündürmektedir.

²⁴ Tarkan Okçuoğlu, a.g.e., s. 120.

²⁵ Yüksel Çelik, a.g.m, *DİA*, s. 369.

lunurken sonraları bir unvan değişikliği yapılmış, “köşklü” adı verilmiştir.²⁶ Bu durum Yangın Kulesi’ne dönemin kaynaklarının vermiş olduğu bir diğer isim olan “Kasr-ı Harik” ifadesinden kaynaklanmaktadır.

Osman Nuri Ergin yangın kulesindeki köşklüler arasında bu görevde bulunan kişilerin arketipi olarak Hasan Alp adında bir kişiyi benimsediklerini belirtir. Hasan Alp söylenenlere göre daha makarr-ı saltanat Bursa iken bir uzun bir dırahtta (ağaçta) gözcülük yapmış idi.²⁷

Köşklülerin belli vücut yapısında olmaları gerekirdi. Görevleri gereği kuvvetli ve çevik olmalıydılar. Köşklüler, Yeniçeri Ocağı kaldırılana dek ace-mi oğlanlarından seçilirdi.²⁸ Bâyezid Kulesi’nde yirmi adet köşklü bulunurdu. Biri baş köşklü, diğeri ikinci köşklü olup geriye kalanlar çavuş ve nefer durumundaydı. Kıyafetleriye kırmızı bir ceket üstlük, alt kısımdaysa kırmızı bir pantolon veya şalvardı. Bağlı oldukları kurumsa önceleri Bâb-ı Ser-askerî, sonralarıysa Zabtiye Nezareti olmuştu.²⁹ Zabtiye Nezareti’nden sonraysa Şeh-remaneti’ne bağlanmıştı. Vazifeleri arasında yangınları gerekli yerlere haber vermek önemli bir nokta teşkil ettiğinden bu hal sırasında kullandıkları ulaşım vasıtalarının ücreti devletçe karşılanırdı.

Kulede eğer tadilat yapılıyorsa veya bir başka kuleyi kullanmayı engelleyici hâl yaşanırsa buradaki köşklüler Bâyezid veya Süleymaniye minarelerinden görevlerini sürdürürlerdi. Nitekim 3 Eylül 1851 tarihli bir belgede Süleymaniyedeki gözcülerin Yangın Kulesi’ne avdet etmeleri gerektiği belirtilmektedir.³⁰

Köşklülerin muayyen bir maaşı vardı. Bu maaşlarının dışında taltif edilmeleriyle alakalı şekilde madalya, zam vb. alabilirlerdi. Nitekim 9 Safer 1322/25 Nisan 1904 tarihli vesikada Yangın Kulesi Müdür Muavini Şükrü Ağa’nın tahlisiye madalyasına hak kazandığını görmekteyiz.³¹ Fakat maaşların zamanında ödenmemesinin sıkıntılara yol açtığı da görülmektedir. Nitekim 21 Zilkade 1326/15 Aralık 1908 tarihli bir vesikada Köşklü Kamil ve şürekasının hürriyetin (II. Meşrutiyetin) ilanına kadar görev yaptıkları halde uzun süredir maaş alamadıkları, bu nedenle zarurete düşüp kulenin demirbaşlarını elden çıkardıkları görülmektedir.³²

²⁶ Özkan Ertuğrul, a.g.m., *DİA*, s. 54.

²⁷ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediyeye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, C. 3, s. 1140.

²⁸ Yüksel Çelik, a.y.

²⁹ Osman Nuri Ergin, a.y.

³⁰ Turgut Akbaş, a.g.e., s. 76.

³¹ BOA, DH. MKT. nr. 845/28.

³² BOA, DH. MKT. 2683/78.

XIX. yüzyılda İstanbul'a gelen İngiliz gezgin ve seyahat yazarı Julia Pardoe, köşklüleri şöyle anlatmaktadır: *"Serasker Kulesi'nin dört bir yanında pencereleri olan ve sırça bir fenere benzeyen üst galerisinde muntazaman iki saatte bir nöbet değiştiren yangın gözcüleri bulunduğu için ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun her yangın, gözcüler tarafından şehrin farklı mahallelerinden sorumlu tulumbacılar bildiriliyor. Bir gözcünün 'Üsküdar'da yangın var!', 'Galata'da yangın var!' bağışlarıyla yatağınızdan fırlamadığınız tek bir hafta bile geçmiyor neredeyse."*³³

Kulenin Fonksiyonları ve Çalışma Şekli

Kulenin temel fonksiyonu yangınların gözlemlenmesi ve yangınlara zamanında müdahale edilebilmesi idi. Bir yangın gözlemlendiği zaman çeşitli alametlerle ilan edilirdi. Gündüzleri sarı veya kırmızı bayrak sepet asılması; geceleriye fener veya maytap yakılması bu anlama gelirdi.³⁴ Nitekim 30 Zî'l-kade 1309/26 Haziran 1892 tarihli Tophane Müşiriyeti'nin istizanında yangın zuhurunda kullanılmak üzere Tophane Anbarı'ndan maytap verilmesinden bahsedilmektedir. Belgede yer alan *"... hudâ ne-gerde yangın zuhurunda Dâ'ire-i Askeriyye Yangın Kulesi'nde iş'âl kılınmak üzere 100 aded çanak maytabın emsâli vechle Tophâne-i Amire Anbarı'ndan itâsı..."* ifadesi daha önce de bu yöntemin kullanıldığını göstermektedir.³⁵

Daha sonra bu işaret, İcadiye Kulesi'nden alınır. Top atışı yapıldı. Bu durumun Tophane Müşiri Halil Paşa zamanında başladığı anlatılır. İlk dönemlerde Tophane'den beş pare top atışı yapılırken sonra bu sayı yediye çıkmıştır.³⁶

Pek sarahatli olmasa da yangın zuhur ettiğinde kule içindeki görevlilerin nasıl davrandığına dair belli rivayetler vardır. Köşklü neveti (nöbeti) sırasında pencerelerden yangını tarassud eder (gözlemler). Bir yangın görülürse derhal kulenin amiri olan ağayı uyandırır. Ağaya bir çocuğu olduğunu söyler. Buna karşılık kız mı, erkek mi? سوالını alır. Erkek cevabı İstanbul'u, kız cevabı Eyüp, Galata, Üsküdar'ı sembolize eder. Ağa kalkar, dolaptan bir çanak maytap çıkarır, İcadiye'ye maytabı yakarak işaret verilirdi. İcadiye'den top atışı yapılır, yangın şehre duyurulurdu. Yangının itfasına kadar da işa-

³³ Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, çev. Banu Büyükkal, İstanbul, 2010, s. 427.

³⁴ Yüksel Çelik, a.g.m., s. 369.

³⁵ BOA. Y. MTV, nr. 63-153.

³⁶ Osman Nuri Ergin, "Mecelle", C. 3, s. 1145.

ret fenerleri kulede asılı bulunurdu.³⁷ Gündüzleriyse Bâyezid'den İcadiye'ye aynı işaret sancak, sepetlerle verilirdi.

Yangın Boğaziçi'nde olursa bu sefer aynı işareti İcadiye Kulesi, Bâyezid Kulesi'ne verirdi. Bu sefer maytap yakılamıyorsa bir haber topu atılırdı. Bu işaretlerden sonra köşklüler, hızlıca yangının duyurulması için resmî görevlilere, mahalle bekçilerine yangını haber verirlerdi. Nitekim, 1874 yılında İstanbul'a gelmiş olan, Çocuk Kalbi adlı eseriyle tanıdığımız Edmondo de Amicis köşklülerin yangın kulesinden haber vermek üzere giderken çok hızlı olduklarını *"... bazen çıkarken (kuleye) başımızın üzerinde hafif bir gürültü duyarsınız ve hemen hemen aynı anda aşağıya inen bir insandan çok fırlatılıp atılan bir şeye benzeyen bir hayaletin geçip kaybolduğunu görürsünüz. Bu muhtemelen şüpheli bir duman bulutu görüp Seraskerliği haberdar etmek için koşan ve kulenin üstünde gece ve gündüz nöbet bekleyen nöbetçilerden biridir..."* şeklinde ifade eder.³⁸ Yangın mahallini doğru bir şekilde iletmek hayati önem taşırdı. Kasten yanlış yer bildirdiği düşünülen köşklüler görevden uzaklaştırılıp soruşturma yapılırdı. Nitekim, 29 Şevval 1306/28 Haziran 1889 tarihli vesikada kasden yanlış bilgi veren Harik Kulesi Nöbetçi Mülazımı Muhiddin Ağa ile nefer Hacı Murat Ağa'ya bu iddia ile mahkeme ilamı verilmiştir.³⁹

Kule yangın bildirme amacının dışında hava durumunu belirtmek amacıyla da kullanılmıştır. Günümüzde de bu şekilde kullanılmaktadır. Mavi rengi ertesi günkü güneşli havayı, sarı ertesi günkü sisli havayı, yeşil ertesi günkü yağmurlu havayı, kırmızı ertesi günkü karlı havayı belirtmektedir. Bu ışıklar gözetleme katının üstündeki işaret, sepet, sancak katında bulunmaktadır.

Başka bir işlev olarak da kulede bir dönem Ramazan aylarında iftâr verilmiş olmasından söz edilebilir. Bu iftar Ramazanının yirmisinden sonra düzenlenirdi. Sebebi, yıldızlar ve kandillerin seyrinin ayın karanlık olduğu bir zamana denk getirilebilmesiydi. Kararlaştırılan gün devrin ricâline haber gönderilir, bunlar kendi gelmezse bile hazırlanan yiyeceklerden gönderilirmiş. Bâyezid Camisi'nde namaz eda edilip kuleye yavaş yavaş çıkılır, ayvazlar da bu sırada yemek kaplarını taşırlarmış. Bu bilgileri dönemin bir ferdi olan Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in eserinden öğrenmekteyiz.⁴⁰

³⁷ Osman N. Ergin, a.y.

³⁸ Edmondo de Amicis, *İstanbul* (1874), Çev. Beynun Akyavaş, Ankara, 2006, s. 159.

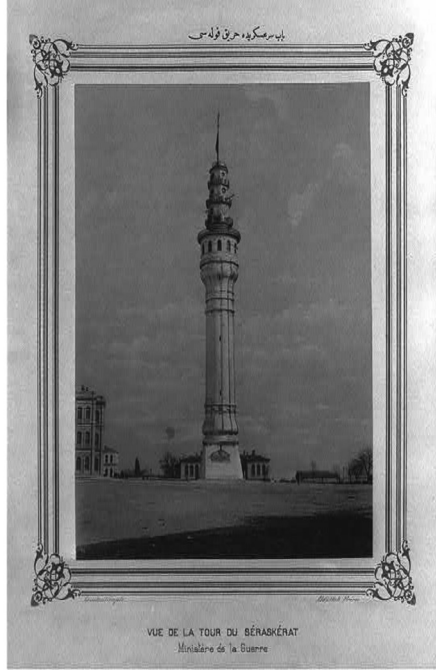
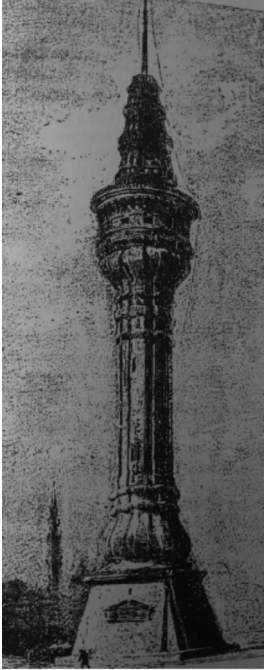
³⁹ BOA, DH, MKT, 2683/78.

⁴⁰ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, 1973, s. 176-177.

EKLER

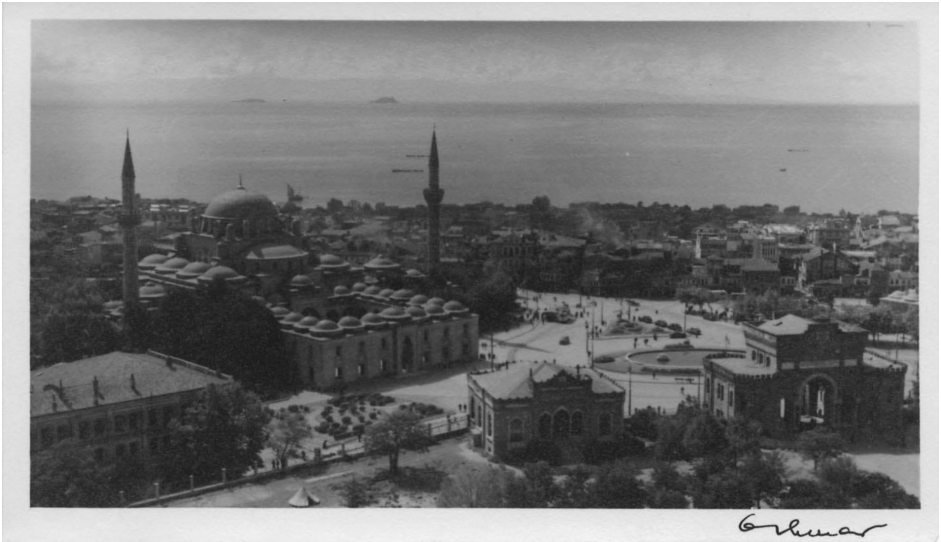
1. Ekrem Hakki Ayverdi'nin 19. Asırda İstanbul Haritası adlı eserinden alınmıştır.

2. Cesare Biseo'nun Serasker Kulesi çizimi 3. II. Abdülhamit Albümleri Arşivi'nden alınmıştır.

4. Avlu Kapısı'ndan Serasker Kulesi 5. Mercan tarafından Yangın Kulesi

6. Yangın Kulesi'nden Bab-ı Ser-askeri ve Bayezid Camisi'nin görünüşü.

7. Bayezid Yangın Kulesi'nden şehrin bir görüntüsü.

8. Thomas Allom'un bu çiziminde Yangın Kulesi'nin 1849 yılındaki değişiklikten önceki durumu görülebilmekte.

9. Yangın Kulesi'nin giriş kapısı. Foto: Deniz Vatansever, 14/04/2017.

10. Beşik tonozla örtülü, kulenin esas merdiven kısmına giden bölüm.
14/04/2017'de çekilmiştir.

11. Kulenin ahşaptan merdivenleri. Aynı zamanda almaşık örgülü duvar, pencere kısımları görülebiliyor. Foto: Deniz Vatansever, 14/04/2017.

12. Gözetleme Katı'nın hemen girişinde bir lir motifli mermer çeşme bulunur. Foto: Deniz Vatansever, 14/04/2017.

13. Gözetleme Katı'nda bulunan kalem işleri dikkat çekmektedir.

Foto: Deniz Vatansever, 14/04/2017.

14. Kule'nin duvar resimleri içinde en fazla dikkat çeken yapı Yangın Kulesi'nin kendisidir.

Foto: Deniz Vatansever, 14/04/2017.

15. Kule görevlisi, yangın ihtimaline karşı şehri tarassut ediyorken çekilen bir fotoğraf.

16. Bâyezid Kulesi'nde yangın tatbikatı gerçekleştiriliyorken çekilen bir fotoğraf.

Kaynakça

1. Arşiv Vesikaları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

A. (Sadaret), AMD (Amedi Kalemi Evrakı), nr. 32/52.

DH. (Dahiliye), MKT (Mektubi Kalemi), nr. 845/28, nr. 2683/78.

Y. (Yıldız), MTV (Mütelevvi Maruzat), nr. 63/153

2. Kaynak Eserler

Amicis, Edmondo de, *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, Ankara, 2006.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul 1973.

Moltke, Helmuth von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, 1969.

Pardoe, Julia, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Çev. Banu Büyükkal, İstanbul, 2010.

3. Araştırma Eserleri

Akbaş, Turgut, *Osmanlı İstanbulu'nda Bâyezid Meydanı ve Tarihi Çevresi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Ayverdi, E. Hakkı, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul, 1978.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2011.

Batur, Afife, "Beyazıt Yangın Kulesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 190-191.

Çelik, Yüksel, "Tulumbacı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XII, s. 369-371.

Ergin, O. Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul, 1995.

Ertuğrul, Özkan, "Beyazıt Yangın Kulesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 54-55.

Eyice, Semavi, "Galata Kulesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, s. 313-316.

Okcuoğlu, Tarkan, "Bayezit Yangın Kulesi'nin Gözetleme Katında Bulunan Duvar Resimleri", *Yıldız Demiriz'e Armağan*, İstanbul, 2011, s. 117-122.

Öztorun, N. Kemal, "Beyazıt Kulesi", *1. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı 4-11 Ekim 2011*, s. 1-8.

Sözen, Metin - Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010.

Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü*, İstanbul, 1993.

Yıldız, Kenan, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo- Ekonomik Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.